

34. о. Лебедович І. Полеві духовники УГА. У 45-річчя участі у визвольних змаганнях (Матеріяли до історії). – Вінніпег, 1963. – 328 с.
35. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – 368 с.
36. Марчук В. УГКЦ. Історичний нарис. – Івано-Франківськ, 2001. – 164 с.
37. Марчук В., Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква й Українська держава // Українознавчі студії. – 2000. – №2. – С.205-223.
38. Москалюк М.Ф. Український християнсько-суспільний рух Галичини в період ЗУНР // Вісник Прикарпатського університету. Серія історичні науки. – Вип.1. – Івано-Франківськ, 1998. – С.127-134.
39. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – 413 с.
40. Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата. – Рим, 1992. – 640 с.
41. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років // Україна модерна. – Ч.4-5. – Львів, 2000. – С.187-245.
42. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії // Шематизм Івано-Франківської єпархії на 1995 р. – Івано-Франківськ, 1995. – С.99-156.
43. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Т.IV. – Скрентон: Український робітничий Союз, 1960. – 122 с.
44. Ульяновський В. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Української Центральної Ради). – К., 1997. – 200 с.
45. Ульяновський В. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – К., 1997. – 320 с.

The article is about the problem of the politics of Ukrainian National Soviet and State Sekretarity in the sphere of state-cherg relation? About the part of the state in the kultural, political parties and the local organs of power. This State Sekretarity had to make the agrarian reform and to (re)build the churges. The religion idensity of sone politician had its influence in the position to them of G.Khomyshyn, who has an active position in the Katolican Churg in the social life.

І.О. Андрухів

РУХ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ УГКЦ НА СТАНІСЛАВЩИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-х рр. ХХ СТОЛІТТЯ

Рішення Львівського собору про возз'єднання УГКЦ із РПЦ та переведення греко-католицьких громад у православну віру було неоднозначно сприйнято духовенством і віруючими західних областей України. Частина з них, у тому числі й на теренах Станіславської області, продовжували залишатися вірними Греко-католицькій церкві, а на початку 50-х років склалися передумови для зародження руху за відновлення УГКЦ. Перш за все, рішення Львівського собору не бажала визнавати частина греко-католицького духовенства та чернецтва, яка

продовжувала активну легальну й нелегальну релігійну діяльність серед віруючих. Станом на 1 січня 1954 р. в області проживало 35 “невозз’єднаних” священників та ченців греко-католицького віросповідання, окремі з яких, за словами уповноваженого у справах РПЦ при облвиконкомі, проводили “свою огидливу антирадянську роботу серед віруючих” [1, арк.2]. До найбільш активних із цієї когорти уповноважений відносив отців Миколу Любовича, Остапа Стернюка, Тадея Ільницького (Станіслав), Григорія Гаєцького (Городенківський район), Івана Галавая (Богородчани), Йосипа Наконечного, Ігнатія Величка (Отинія), Віктора Райда, Михайла Пашака (Обертинський район), Миколу Остап’яка (Станіславський район), Петра Шешурака (Тисменицький район), Антона Казновського (Яремчанський район), ченця Калинюка (Болехівський район) [3, арк.66].

Наприкінці 1954 – на початку 1955 рр. до області повернулося після відбуття ув’язнення понад двадцять священників та ченців, із яких тільки один невдовзі перейшов у православну віру, а решта поповнили ряди “невозз’єднаних” [3, арк.23, 40].

Окремі з них відкрито або й легально проводили богослужіння у знятих із реєстрації церквах сіл Бортники, Пужники, Грушка, Церківна, Станьківці, Гошів, Радча, Іваніківка, громади яких не бажали переходити у православну віру, а також надавали релігійні послуги віруючим по хатах [1, арк.12; 3, арк.112]. Під час богослужінь вони закликали віруючих визнавати не патріарха, а Папу Римського й пояснювали, що ліквідація уніатської церкви й репресії проти духовенства були “грубим порушенням законності” [9, с.288-289].

Активізації руху за відновлення діяльності УГКЦ сприяло й так зване “середнянське чудо”, започатковане 22 грудня 1954 р. Того дня, як інформував голову Ради в справах РПЦ при Раді Міністрів УРСР уповноважений по Станіславській області, група уніатів у кількості 14 чоловік із села Середнє Войнилівського району “провели вночі за селом Середнє молебень біля джерела, яке до того вичистили, зробили в горі біля джерела нішу, в яку встановили гіпсову фігуру Богородиці, величиною в 35–40 сантиметрів”.

Після молебня його учасники поширили вістку, що “біля джерела появилась матір божа”. Уже наступного дня мешканці із с.Середнє, а за ними й з інших сіл, і навіть з інших областей, “почали приходити до новоявленої матері божої і тут же з джерела брали воду, як цілющу”.

Через кілька днів начальник Войнилівського відділу МГБ “вночі, коли нікого не було біля джерела, забрав фігуру і погасив свічки”. Однак уранці невідомими людьми “знову були запалені свічки”, а “замість забраної фігури” біля джерела встановлено хрест.

За словами уповноваженого, організатором “цього шарлатанства” був Солтис Гнат Миколайович – колишній уніат, який “відмовився возз’єднуватися з руською православною церквою” й місцеперебування якого було для органів міліції невідоме” [3, арк.79-80].

Зазначимо, що “середнянське чудо” започаткувало серед частини колишніх греко-католиків рух “покутників”, який поширився не лише на теренах Станіславської, але й сусідніх областей і не припинявся упродовж існування радянської влади.

Наступного року, за словами уповноваженого, біля джерела на Середнянській горі “бувало по кілька людей, а в неділю і релігійні свята – по кілька десятків чоловік”. Але найбільше його та органи місцевої влади гурбувало те, що до джерела з кожним днем приходило чимраз більше паломників із сусідніх областей [3, арк.79-80].

Посильну лепту у поширення руху за відновлення УГКЦ на теренах області внесли й сестри-черниці, які, як відзначав уповноважений, “організували серед населення збір грошей і продуктів для духовенства, яке зазнало переслідувань за віру”. Вони також “вели розмови із священниками, які повернулися з тюрем, з тим, щоб вони не об’єднувались з руською православною церквою, а хто був до того часу возз’єднаний, то щоб відкликали своє возз’єднання”. Щоб припинити місіонерсько-пропагандистську діяльність черниць, уповноважений пропонував усіх “бродячих” монахинь “поселити в будинки для перестарілих” [4, арк.100-101].

Кульмінаційними для руху за відновлення УГКЦ на теренах Станіславщини були 1957–1958 рр. Зокрема, у 1957 р. на територіях Дрогобицької, Закарпатської, Львівської, Станіславської та Тернопільської областей проживало 426 “невозз’єднаних” греко-католицьких священників і ченців, із яких 267 відбули покарання як “вороги” радянської влади, більшість із них за вірність УГКЦ [4, арк.145]. Щодо Станіславської області, то тут проживало 84 греко-католицьких священники й ченці, яких підтримували 29 релігійних громад, що продовжували залишатися вірними ліквідованій в 1946 р. церкві [10, с.120].

Усіх дієздатних уніатських священників і ченців (79 осіб) уповноважений умовно ділив на три групи. До першої (26 осіб) належали ті, які не перейшли в православ’я, а, пройшовши через тюрми й концтабори (хто за віру, хто за “буржуазний націоналізм”, хто за “співпрацю” з німецькими окупантами), продовжували служити Папі Римському й УГКЦ [4, арк.74].

До другої (5 осіб) належали ті, які спершу вступили до “ініціативної групи”, але згодом із певних причин передумали й вийшли з неї, після чого як “вороги народу” теж зазнали репресій [3, арк.70].

До третьої групи (48 осіб) належали священники й ченці, які не переходили в православну віру, але й не були ув’язнені. Релігійну діяльність

вони проводили приховано, переважно по хатах та у населених пунктах, де їх знали лише довірені особи [4, арк.69].

Великі надії впріки УГКЦ покладали на єпископа Івана Лятишевського (1879–1957), який навесні 1956 р. повернувся до Станіслава після десятирічного ув'язнення. Вони вбачали в ньому правонаступника владики Григорія Хомишина, який помер у київській тюрмі, й главу Станіславської греко-католицької єпархії. З його приїздом рух за відновлення УГКЦ значно активізувався й набув організованого характеру. За його благословенням була створена ініціативна група на чолі з о. А.Казновським, яка добивалася від уповноваженого Ради у справах релігійних культур при облвиконкомі та районних органів влади зареєструвати їх як релігійну громаду “українських католиків”. У своїх заявах вони посилалися на конституційні гарантії й правовий статус аналогічної римо-католицької релігійної громади, що діяла в області. Однак їм відмовляли, пояснюючи, що УГКЦ “добровільно самоліквідувалася” в 1946 р., а тому немає потреби відновлювати її діяльність [4, арк.152].

Певний вплив на активізацію руху за відновлення УГКЦ мали й угорські події 1956 р. За словами уповноваженого, поряд із чутками про нову світову війну, яка нібито невдовзі розпочнеться проти СРСР, розповсюджувалися й чутки про те, що скоро буде відновлена унія. “Як показують спостереження, – повідомляв він у доповідній записці для Ради у справах РПЦ, – ці чутки впливають і на возз'єднану частину духовенства, яке старається проводити служби в церквах по греко-католицьких обрядах, таким чином показують, що вони не порвали з унією” [4, арк.106].

Активізації греко-католицького духовенства й чернецтва сприяла також пасивна позиція духовенства Станіславської православної єпархії на чолі з архієпископом Антонієм Пельвецьким. Він часто хворів, а його заступники та православне духовенство, за словами уповноваженого, не проводили ніякої роботи з возз'єднання тих уніатів, що залишилися, і тих невоzz'єднаних уніатів, які поверталися з місць позбавлення волі. Возз'єднувалися лише ті уніати, які самі зверталися до єпархіального управління, але “обробки їх зі сторони духовенства не проводилося”. Навпаки, мали місце випадки в Станіславі й Коломиї, “коли уніати приходили до священників, які возз'єдналися, і вели з ними роботу по відзиву ними свого возз'єднання” [3, арк.84]. Щодо богослужінь, які проводилися тепер уже в православних храмах, то там теж “ніхто не вносив змін в обряди та уніатські порядки, а тому вони залишилися без змін, як і за часів існування УГКЦ” [2, арк.154-155].

Таким чином, на початку 1957 р. в області склалася ситуація, коли Станіславська єпархія РПЦ фактично існувала лише при підтримці органів

влади, а прихильникам відновлення УГКЦ не вистачило наполегливості й енергійного лідера, щоб добитися бажаної мети. Стосовно єпископів, то похилий вік та підірване в тюрмі здоров'я не дозволяли І.Лятишевському активно займатися справами відновлення УГКЦ. Так само похилий вік та важка хвороба (грудна жаба) не давали можливості й архієпископу Антонію "дотиснути" уніатів та змусити колишніх греко-католицьких священників, що перейшли на службу до РПЦ, строго дотримуватися православних канонів при богослужіннях і виконанні треб.

У лютому 1957 р. помер архієпископ Антоній і новим єпископом Станіславської єпархії став снятинський благочинний (декан) Савраш Йосип Михайлович. Новопризначений єпископ, за словами уповноваженого, як і його попередник не проявляв достатньої активності "в справі ліквідації остатків унії", оскільки не хотів "погіршувати відносини зі своїм же духовенством, з яким разом вчився і проводив служби". Крім того, його "авторитет серед духовенства був дуже слабкий" [4, арк.107].

У грудні того ж року помер і єпископ Іван Лятишевський. Його смерть влада використала для розколу прихильників руху за відновлення УГКЦ. Зокрема, за вказівкою влади, його похорон відбувся за участю "возз'єднаних", тобто православних священників, а для віруючих греко-католиків була спеціально поширена дезінформація, що Лятишевський сам перед смертю "просив, щоб його поховало возз'єднане духовенство й за православними обрядами". Після похорону, який завдяки владі відбувся ледь не легально, священники-уніати, за словами уповноваженого, "втратили свій авторитет серед своїх прихильників, так як похорон Лятишевського мали намір провести самі" [4, арк.12].

Зі смертю І.Лятишевського рух за відновлення УГКЦ не припинився, а продовжувався в активних формах в окремих районах під керівництвом священників та ченців. Зокрема, на Болехівщині нелегальну релігійну діяльність проводили ченці колишнього Гошівського монастиря Богдан (Василь) Городинський, Микола (Данило) Шабан, Йосип (Василь) Янтух, Петро (Павло) Роскип, а також приїжджі священники та ченці з Львівщини – Калинюк, Дуда, Сикста, Герста, Шепітко.

На території Тлумацького й Отинійського районів активність проявляли священники Іван Плав'юк, Зеновій Кисилевський та Павло Василик. У Яремчанському районі – монах-студит Вербищук (Петро), а в місті Станіславі помітно активним був, за словами уповноваженого, о. Іван Слезюк [4, арк.92].

Щодо релігійних громад, то вперто не бажали переходити у православну віру греко-католики Гошева, Церківної, Станьківців, Липи (Болехівський район), Гринівців, Колінців, Надорожної, Вікнян (Тлумаць-

кий район), Грушки, Королівки, Богородичина (Отинійський район), Бишева, Кінчаків, Кремидова (Більшівцівський район) [4, арк.93].

Невдовзі в окремих із названих сіл незаконні богослужіння на деякий час припинилися, тому що “органи влади почали відбирати у церковників ключі від незареєстрованих церков, якщо у них проводили богослужіння уніати і, найголовніше, почали вживати заходів з недопущення проведення служб і виконання релігійних обрядів уніатами” [4, арк.13].

Оскільки, внаслідок вжитих заходів, богослужіння в незареєстрованих церквах стали відбуватися нерегулярно, то наприкінці 50-х рр., за словами уповноваженого, священники-уніати стали “все більше і більше втрачати свій вплив серед віруючих” [4, арк.38]. Сприяло цьому й те, що наприкінці 1958 – на початку 1959 рр. були заарештовані й ув’язнені найактивніші учасники руху за відновлення УГКЦ священники Антон Казновський, Гнат Солтис та Павло Василик. Зокрема, Павла Василика арештували на Дрогобиччині й 18 січня 1959 р. перевели до слідчого ізолятора УКДБ в Станіславській області. Як відзначалося у обвинувальному акті, його злочинна діяльність полягала в тому, що, звільнившись у 1950 р. із місць позбавлення волі, де відбував десятирічне ув’язнення за “бандопосібництво українським буржуазним націоналістам”, він роз’їжджав по Станіславській, Дрогобицькій та Тернопільській областях і проводив серед населення “богослужіння за греко-католицьким обрядом, розпалюючи серед віруючих ненависть до православної віри”. Крім того, при обшуку в нього було виявлено “антирадянську релігійно-націоналістичну літературу” [8, арк.21].

14 квітня 1959 р. П.Василика було засуджено на 5 років. Одразу ж після суду в с. Надорожна двічі по 30 днів працювала спеціальна бригада відділу пропаганди обкому партії. За словами уповноваженого, “серед населення і віруючих відбулися деякі зміни на краще”. Зокрема, було створено “ініціативну групу”, яка звернулася до уповноваженого зареєструвати в селі православну общину. Але після того, як “в окремих із них невідомими хуліганами вночі були вибиті вікна і роздавались погрози, що якщо вони відступляться від уніатської віри, то спалять їх будинки”, ця група розпалася [7, арк.129].

За наказом секретаря обкому партії О.Чернова, уповноважений, за погодженням з єпископом, направив у Надорожню православного священника, якого громада, більшість членів якої залишалися греко-католиками, сприйняла вороже й недоброзичливо [5, арк.40].

Наприкінці 1959 р., за інформацією уповноваженого, “уніатська діяльність в області майже припинилася”, за винятком шести греко-католицьких громад у селах Болахівського та Тлумацького районів, де про-

Анорухів І.О. Рух за відновлення УГКЦ на Станіславщині в другій половині 50-х рр. XX століття.

довжували нелегальну діяльність священники-уніати Кисилевський, Плав'юк, Комаринський, Городинський, Сулятицький [6, арк.17].

Однак дані уповноваженого, дещо різняться з інформацією старшого інспектора Ради у справах РПЦ при РМ СРСР А.Пашкіна, який у 1960 р. перевіряв стан релігійної ситуації в Станіславській області. Зокрема, він відзначав, що до кінця 1958 р. у православну віру перейшло 646 колишніх греко-католицьких громад, а 43 залишалися вірними ліквідованій Греко-католицькій церкві. Упродовж 1959 р. припинили своє існування (само-розпустилися) ще дев'ять греко-католицьких громад. З 34, що залишилися, найбільшою активністю відзначалися громади в Болахівському, Долинському, Більшівцівському, Галицькому, Калуському, Богородчанському, Лисецькому, Городенківському, Рожнятівському, Глумацькому, Отинійському районах, у яких час від часу проводили нелегальні богослужіння 30–35 уніатських священників. Усього ж, за даними інспектора, в області наприкінці 1959 р. проживало 70–80 греко-католицьких священників і ченців [9, с.343].

Таким чином, незважаючи на рішення Львівського собору 1946 р. про ліквідацію УГКЦ, адміністративно-силові методи боротьби з так званими “залишками уніатства”, на теренах Станіславської області упродовж 50-х рр. продовжували активно діяти (легально й нелегально) понад 70 “невозз'єднаних” священників та ченців, 34 релігійні громади, які вимагали від органів влади виконання конституційних гарантій свободи совісті й віросповідань та відновлення діяльності УГКЦ.

1. Державний архів Івано-Франківської області, ф Р-389, оп.1, спр.12.
2. Там само, спр.14.
3. Там само, спр.15.
4. Там само, спр.18.
5. Там само, спр.19.
6. Там само, спр.20.
7. Там само, спр.21.
8. Там само, ф.Р-584, оп.2, спр.112.
9. Сергійчук В. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. – К., 2001.
10. Сергійчук В. Греко-католицька церква в 1944-1973 рр. // Укр. іст. журн. – 1999. – №1.

In the article the forms and methods of struggle of the part of Greek-Catholic clergymen and monks which did not reunion with Russian Orthodox Church, for restoring of activity of Ukrainian Greek-Catholic Church on the lands of Stanislavska oblast at the second half of 50-th of XX century are examined.